

POSUDKY A ZPRÁVY

Číslo časopisu *Acta onomastica* věnované projektu Slovníku pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku¹

Acta onomastica, ročník 51, č. 1, 2010.

V roce 2005, kdy vyšel první svazek Slovníku pomístních jmen v Čechách (Matušová a kol., 2005–2009; dále SPJČ), byl po delší přestávce oživen i projekt jeho moravsko-slezského protějšku. V tomto roce započal kolektiv dialektologického oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR v Brně s přípravou Slovníku pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku (dále SPJMS). Členové tohoto kolektivu se rozhodli představit svůj projekt v časopise *Acta onomastica*, v němž mu bylo věnováno celé speciální číslo. Formálně jde sice o číslo časopisu, obsahově se však jedná spíše o monografii (tomu odpovídá i rozsah 408 stran).

Struktura svazku je velmi dobře promyšlená. Jeho první část tvoří čtyři úvodní stati, které představují historii vzniku SPJMS, jeho koncepci, elektronické zpracovávání a výstavbu slovníkových hesel. Následuje jedenáct článků zabývajících se vybranými aspekty moravskoslezských pomístních jmen nebo pomístními jmény v určitých lokalitách. Dále je zařazena shrnující stať podávající přehled tvoření slov vyskytujících se v pomístních jménech na Moravě a ve Slezsku. V další, velmi důležité části svazku jsou představena ukázková hesla připravovaného slovníku. Číslo pak uzavírá zamyšlení nad jednou onomastickou publikací.

V této recenzi se zaměříme nejprve na úvodní články a shrnující slovtovornou stať, dále pojednáme o ukázkových heslech a až poté se budeme zabývat příspěvky věnovanými konkrétním aspektům pomístních jmen nebo pomístním jménům ve vybraných lokalitách.

R u d o l f Š r á m e k ve své úvodní stati shrnuje historii soupisu pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku a přípravných prací na slovníku do roku 1993, kdy byla práce na pomístních jménech z Moravy a Slezska na dvanáct let přerušena. Představuje původní navrženou koncepci SPJMS² a teoretická východiska, z nichž tato koncepce vycházela, zabývá se i klasifikací pomístních jmen³

¹ Příspěvek vznikl v rámci grantu GA ČR P 406/12/P600 Pomístní jména v Čechách z pohledu slovtovorného.

² Autor na s. 18 uvádí: „Postupující přípravy koncepce slovníku a vypracování zkusmých hesel v Brně ukázaly, že je nutné počítat s kategoriemi *onymický objekt* a *frekvence výskytu*. To se stalo předmětem porady 3. 12. 1986 v onomastickém oddělení v Praze. Byl přijat návrh K. Olivy, že se PJ s frekvenční hodnotou do pěti výskytů budou v heslovém odstavci lokalizovat.“ Je třeba upřesnit, že o uvádění frekvence, objektech a zmíněných zásadách lokalizace se hovoří již ve stati publikované roku 1980, jejímiž autory jsou členové onomastického oddělení ÚJČ ČSAV v Praze a v Brně (Onomastické oddělení ÚJČ AV ČR v Praze a v Brně, 1980, s. 188–189).

³ V systematice strukturních typů pomístních jmen R. Šrámek mj. uvádí, že název *Brněnka*, patřící cestě vedoucí do Brna, vznikl transonymizací oikonyma; toto pomístní jméno však bylo z místního jména *Brno*, resp. z adjektiva *brněnský* utvořeno sufixací.

a terminologickými otázkami. Cenný je bibliografický soupis některých prací z přelomu 19. a 20. století, které obsahují spolehlivé zápisy pomístních jmen z Moravy a Slezska. Autor dále mimo jiné objasňuje důvody „dvojkoľejnosti“ zpracovávání pomístních jmen v Praze pro Čechy a v Brně pro Moravu a Slezsko. Zmiňuje se o metodologických rozdílech v přístupu obou pracovišť k anoikonymickému materiálu a z nich vyplývajících odlišnostech v koncepcích obou připravovaných slovníků. Je třeba říci, že tyto odlišnosti částečně přetrvávají dodnes, i když současná koncepce SPJMS se od původního pojetí navrženého R. Šrámkem v řadě ohledů odchýlila a v některých bodech se poněkud přiblížila ke koncepci pražského slovníku. Na některé koncepční rozdíly mezi oběma slovníky upozorníme při rozboru ukázkových hesel SPJMS.

M i l e n a Š i p k o v á, vedoucí autorského kolektivu SPJMS, představuje současnou koncepci slovníku. Podává charakteristiku materiálové základny, informace o hesláři, který byl v rukopisné podobě v roce 1992 zpracován R. Šrámkem a J. Pleskalovou a je dále průběžně doplňován. Jak autorka uvádí, teoreticko-metodologická východiska SPJMS jsou založena na poznacích současné obecné onomastické teorie, mimo jiné pak i na zkušenostech se zpracováváním SPJČ. Důležitá je především metodologie tvorby hesel slovníku pomístních jmen, kterou připravoval R. Šrámek; M. Šipková však vyjadřuje politování nad tím, že tato metodologie zůstala nedopracována. Upozorňuje na některé rozdíly současné koncepce hesel oproti původní koncepci R. Šrámkem, informuje o postupu prací na slovníku od roku 2005 a představuje pracovní kolektiv, který se na přípravě slovníku podílí. Zmiňuje se o bohatých zkušenostech členů kolektivu s dialektologií a s areálovou demonstrací jazykových jevů na mapách. V souvislosti s tím na několika příkladech ilustruje důležitost jazykovězeměpisného přístupu a znázornění anoikonym na mapách s různým podkladem, který může mj. zachycovat např. výškové rozdíly v terénu nebo síť nejvýznamnějších vodních toků. Autorka podává základní charakteristiku SPJMS, který je koncipován primárně jako slovník elektronický, i když se do budoucna počítá i s přípravou tradičního tištěného slovníku, a představuje strukturu heslového odstavce.

První z příspěvků L i b u š e Č i ž m á r o v é je zaměřen na tvorbu elektronického SPJMS. Nejvíce pozornosti je věnováno digitalizaci materiálu a jejímu průběhu. Autorka představuje různé druhy map a jednotlivé typy hesel, upozorňuje na hesla odkazová a svodná.

Ve své druhé stati se L . Č i ž m á r o v á podrobně věnuje konstrukci heslových slov. Upozorňuje na skutečnost, že heslové slovo je abstrahovaným konstruktem, který určitým způsobem reprezentuje jednoslovná pomístní jména nebo části pomístních jmen víceslovných. Dodejme, že podobně je tomu přirozeně i v SPJČ, ovšem míra abstrakce u heslových slov není v obou slovnících stejná. V SPJMS je jako „základní, neutrální, nadřazená“ podoba, která slouží k lemmatizaci, chápán u substantivních hesel tvar nominativu singuláru, ovšem pouze v případech, kdy je singulárový tvar v daném souboru pomístních jmen doložen. Pokud se tedy kupříkladu apelativum *balvan* v pomístních jménech vyskytuje pouze v plurálových tvarech (*Bludny balvany*, *V balvanoch* – viz ukázková hesla, s. 343), heslové slovo zní BALVANY, nikoli BALVAN, jak by tomu bylo podle koncepce SPJČ.

L. Čižmárová uvádí, že pro specifické funkce plurálu u substantivních toponym nelze u hesel, v nichž jsou k dispozici pouze jména s doklady v plurálu, zapsat heslové slovo v singuláru ani tehdy, pokud lze podobu singuláru příslušného substantiva bez problémů rekonstruovat (srov. výše

uvedený příklad heslového slova BALVANY). Jména jako *Bunkry*, *U bunkrů* jsou tedy zařazována pod „singulárové“ heslo BUNKR jen proto, že jsou doložena i pomístní jména jako *Bunkr*, *U bunkru*, *U Plačkového bunkra*. Mají-li heslová slova zohledňovat specifické toponymické funkce plurálu, pak považujeme za poněkud problematické, že jsou tyto funkce respektovány jen tehdy, pokud není v jiných jménech daného hesla doložena singulárová podoba příslušného substantiva. Musí-li heslové slovo tato specifika skutečně zohledňovat, z hlediska konkrétního jména není relevantní, zda existují i singulárové doklady. Bylo by proto metodologicky čistší buď v takových případech vyčleňovat plurálové doklady do samostatného hesla (BUNKRY), anebo přistoupit k vyšší míře abstrakce a uvádět singulárovou podobu substantiva všude tam, kde je možné ji bez problémů rekonstruovat.

Podobně jako k substantivním heslům obsahujícím pouze plurálové doklady přistupují autoři slovníku k heslům ve formě substantivizovaných adjektiv doložených např. pouze ve formě feminina: u pomístního jména *Ledná* je vytvořeno heslové slovo LEDNÁ (nikoli LEDNÝ, jak by tomu bylo podle koncepce SPJČ), a to i přesto, že L. Čižmárová přímo připouští, že toto pomístní jméno mohlo vzniknout i elipsou substantiva z původního spojení *Ledná hora, skála* apod. (s. 98) – u dvouslovných pomístních jmen tohoto typu s adjektivem ve funkci přívlastku by heslové slovo LEDNÝ bylo namístě i podle koncepce SPJMS.

Zaměříme se nyní na poslední stať svazku, v níž *D u š a n Š l o s a r* podává přehled „utvářenosti slov vstupujících do pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku“. Autor se zabývá nejprve sufixací substantiv, dále sufixací adjektiv, poté se zaměřuje na prefixaci substantiv a adjektiv.⁴ Poslední část přehledu je věnována kompozici substantiv a adjektiv.

Jak autor uvádí, v tomto přehledovém příspěvku vychází pouze z hesláře pomístních jmen. Vystává zde však určitá pochybnost, zda lze slovotvornou strukturu jednotlivých slov bezpečně určit pouze na základě hesláře, aniž by měl autor k dispozici konkrétní doklady pomístních jmen s nezbytnými údaji. Bez příslušných dokladů totiž kupříkladu nelze určit, zda lexikální jednotky *Kopřivnička*, *Nivnička*, *Olešnička* byly skutečně utvořeny sufixem *-nička*, jak autor uvádí, nebo zda jde o tvoření sufixem *-ka* od místních jmen *Kopřivnice*, *Nivnice*, *Olešnice*.⁵ Podobně pomístní jméno *Strádalce* mohlo být utvořeno nejen od „dějového základu“, jak je vykládá D. Šlosar, ale rovněž od osobního jména *Strádál* (srov. autorem uváděné pomístní jméno *Gřegorce*); motivaci ani v tomto případě nelze určit bez konkrétních dokladů a údajů ze soupisů pomístních jmen.

Jak vyplývá již z názvu statí, autor se zabývá nejen strukturou anikonymických lexikálních jednotek, které vznikly až při tvoření pomístních jmen, ale i tvořením apelativ vyskytujících se v pomístních jménech. Proti tomuto pojetí nelze nic namítat, poněvadž hranice mezi apelativy

⁴ U jednotlivých prefixů autor shrnuje formace vzniklé čistou prefixací i tvořením prefixálně-sufixálním. Mezi prefixálně-sufixální útvary zahrnuje i výrazy typu *Bezkoutí*, *Podcestí*, která bývají často považována spíše za výsledky prefixálně-konverzního tvoření (srov. např. Harvalík, 2000).

⁵ Jako mnohem pravděpodobnější se v těchto případech jeví druhá možnost (jak uvádí lexikon vodních toků a nádrží, *Kopřivnička* je vodní tok protékající Kopřivnicí (*Vodní toky a nádrže*, 1984, s. 139–140), potok *Nivnička* ústí v Uherském Brodě do Olšavy (tamtéž, s. 192) protéká Nivnicí), ovšem bez příslušných dokladů nemůžeme aspoň v některých případech zcela vyloučit ani možnost první, uváděnou D. Šlosarem.

a proprii je mnohdy neostrá (srov. např. okazionalismy). Autor zde navazuje na pojetí J. Pleskalové (1992, s. 33), která při analýze tvoření pomístních jmen analyzuje všechny formanty, jež se podílejí „na vztahu pojmenovatele k pojmenovávanému objektu“; tyto formanty nazývá topoformanty (pomístní jméno *Předek* tedy kupříkladu nedává do souvislosti s apelatívem *předek*, ale považuje je za odvozené topoformantem *-ek* z adjektiva *přední*). D. Šlosar jde ve své stati ještě dále: zabývá se dokonce i strukturou některých osobních a místních jmen vyskytujících se v pomístních jménech, přestože slohotvorné prostředky, jimiž jsou tato jména utvořena, se na vztahu pojmenovatele k objektu pojmenovávanému pomístním jménem jistě nikterak nepodílejí.⁶

Přejdeme nyní k ukázkovým heslům. Do svazku bylo zařazeno více než 150 základních a složených hesel a několik hesel svodných a odkazových.⁷ Na heslech se podílelo jedenáct autorů: J. Balhar, L. Čižmárová, Z. Hlubinková, M. Ireinová, S. Kloferová, Z. Komárková, H. Konečná, P. Přadková, S. Spinková, M. Šipková a R. Šrámek.

Základní struktura heslového odstavce je obdobná pojetí SPJČ: heslové slovo je zapsáno verzátkami, dolním indexem je uveden počet dokladů, následuje gramatická charakteristika (např.

⁶ Upozorněme ještě na některé jednotlivosti v příspěvku D. Šlosara:

V přehledu výrazů odvozených sufixem *-ba* autor uvádí mj. „adaptované přejímky“, mezi nimi také slovo *Holba*. Toto substantivum však vzniklo adaptací německého *Halb* (viz Rejzek, 2001, s. 207), sufixem *-ba* tedy utvořeno nebylo.

Ze sufixu *-anda*, který se pojí se substantivními, případně adjektivními základy, by podle našeho názoru bylo vhodné vydělit sufix *-nda*, který se připojuje za kmenotvornou příponu sloves páté infinitivní třídy (např. *Blafanda* > *blafa-* + *-nda*, nikoli *blaf-* + *-anda*). Autor však u deverbálních formací typu *Blafanda*, *Dupanda* vyděluje sufix *-anda*, přestože u obdobně tvořených výrazů na *-čka* (*Hrabačka*, *Pleskačka*, *Pilovačka*) uvádí, že jsou utvořeny sufixem *-čka* od a-kmenových, případně ova-kmenových slovesných základů. (Dodejme ještě v této souvislosti, že u výrazu *Zdrhovačky* by pak v souladu s přijatou koncepcí měl být vydělen nikoli sufix *-ačky*, nýbrž *-čky*.)

Suffix *-nice* autor charakterizuje jako plurale tantum; uvádí však, že jde o řidší variantu sufixu *-ice*, která tuto charakteristiku nemá (přestože „řada těchto formací má povahu plurálií tantum“). Skutečnost, že by všechna jména typu *Bučnice*, *Jahodnice*, *Střelnice*, *Včelnice* měla povahu plurálií tantum, bychom považovali za poněkud překvapivou.

Autor dále uvádí mj. sufix *-l*, který „připojený k infinitivnímu kmeni sloves odvozuje příjmení“ (např. *Hrabal*, *Doležel*, *Přikryl*). Podle našeho názoru však lze říci, že tato příjmení vznikla (bez další slohotvorné obměny) z přičestí minulého zakončeného na *-l*, případně z apelatívních substantiv, která se z tohoto *l*-ového participia vyvinula; k tomu srov. též Giger – Štěpán (2007).

Lexikální jednotka *Velprdy*, která je zařazena mezi kompozita se strukturou A-S (= adjektivum-substantivum), do této kategorie patrně nepatří; moravské místní jméno *Velprdy* vykládají Hosák – Šrámek (1980, s. 675) z adverbia *vel-* ‚velmi, mnoho‘ a základu slovesa *prdět*. Mezi kompozity se strukturou A-S + formálnědeminutivní sufix je kromě nesporných případů jako *Dobronivka* uvedena i formace *Křivolačka*, která však byla nepochybně utvořena sufixem *-ka* od adjektiva *křivolaký* (skutečnost, že toto adjektivum je složené, pak již není relevantní). Podobně za „sufixální kompozitum“ nemůžeme na rozdíl od autora považovat kupříkladu formaci *Březolupsko*, která byla zjevně utvořena sufixem *-sko* z místního jména *Březolupy* (struktura tohoto místního jména je i v tomto případě již irelevantní).

⁷ Složená hesla (na rozdíl od hesel základních) zachycují varianty založené na hláskoslovných nebo morfologických (rodových) rozdílech. Svodná hesla shrnují všechna heslová slova utvořená od určitého kořene. Odkazová hesla obvykle slouží k odkázání na základní heslové slovo, pod něž je zahrnuta určitá varianta.

CEMENTÁRNA₆ f.) Část **1** obsahuje výčet dokladů pomístních jmen, a to předložkových (**a**) a bezpředložkových (**b**). Na rozdíl od SPJČ jsou doklady u všech hesel rozčleněny z hlediska posesivity na části **I**, **II**, **III**.⁸ Mnoho hesel má pouze část **I** (nulová posesivita). Toto členění je relevantní pouze u heslových slov majících vztah k živým bytostem, je proto otázka, zda má smysl aplikovat je na všechna hesla. Oproti SPJČ jsou dále oddělena pomístní jména, v nichž dané heslové slovo vyjadřuje hlavní pojmenovací vztah, od jmen, v nichž jde o vztah vedlejší (tato jména jsou signalizována oddělovačem ♦). Část heslového odstavce **2** zaznamenává (ve shodě se SPJČ) objekty pojmenované danými jmény (pokud však má heslo více než pět dokladů, pak jsou – na rozdíl od SPJČ – části **1** a **2** sloučeny (příklad: **1 + 2 I Bouřák údolí Třanovice FM**). Část **3** podává (ve shodě se SPJČ) výklad, jehož struktura se však od pojetí SPJČ výrazně odlišuje. Zatímco v SPJČ se výklad svou strukturou blíží obvyklému pojetí slovníkové definice (základní výklad je podán heslovitě, do vět jsou rozvedeny pouze doplňkové informace; pokud je více možností výkladu, každá z těchto možností má svou jasně vyčleněnou, očíslovanou část), výklad v SPJMS má spíše charakter pojednání formou krátkého článku, který není dále strukturován podle různých možností původu pomístních jmen (např. z apelativ, z místních, osobních nebo pomístních jmen) ani jejich motivace.⁹ Fakultativní části **4** a **5**, které jsou v odůvodněných případech rovněž součástí hesel v SPJČ, hesla v SPJMS neobsahují. Údaje zhruba odpovídající části **5** v SPJČ (slovtvorně související hesla) jsou v SPJMS uváděny na konci části **3** za značkou •, informace o shodných místních jménech (v SPJČ část **4**) SPJMS systematicky neuvádí.

Odlišný přístup než SPJČ zaujímá SPJMS k substantivizovaným adjektivům. Pokud je heslové slovo v pomístních jménech doloženo pouze jako substantivizované adjektivum, uvádí SPJČ u heslového slova, které má vždy tvar nominativu singuláru maskulina, charakteristiku „adj. jen ve tvaru subst. adj.“¹⁰. Je-li doloženo jednak jako adjektivum, jednak jako posesivní adjektivum, pak

⁸ **I** – pojmenování z hlediska posesivity neutrální, posesivitu nevyjadřuje, **II** – posesivní genitiv, **III** – posesivní adjektivum.

⁹ Porovnejme kupříkladu výklad u hesla BETLÉM v obou slovnících (pro úsporu místa výkladu krátíme):

SPJČ: „**3 1.** Z apel *betlém* ‚jesličky‘ nebo ze jména bibl. města *Betlém* (SSJČ), rodiště Ježíše. Názvy objektů, zvl. skupin domů, samot, které především svým vzhledem připomínaly vánoční betlém nebo něčím odpovídaly představám o bibl. Betlémě a jeho duchovním významu: **a)** Názvy pro malebné seskupení chalup, jména podle polohy objektu na stráni [...]. **b)** Název skupiny domů, v jejichž oknech prý o Vánocích byly vystaveny betlémy (SPJ pro Tan/Šumburk nad Desnou). **c)** Jméno lesa podle krmelců (jeslí) pro zvěř (SPJ pro Sla/Šlapanice, Budeničky). **d)** Jména m. č. připomínající přítomnost českých bratří či jiné okolnosti religiózního charakteru. [...] – **2.** Z MJ (jmen vsí /Pfl, osad, samot ap.) *Betlem* n. *Betlém*. Podle polohy vzhledem k těmto objektům. [...] K PJ a MJ *Betlem, Betlém* srov. též OliNez1999a.“

SPJMS: **3** Jednoslovná PJ vznikla přenesením exonyma *Betlém* (město v Izraeli, místo narození Ježíše Krista) nebo apel. *betlém* ‚plastické zobrazení Kristova narození (a také jiné přenesené významy)‘. Byla zaznamenána i předložková PJ (s předl. *do, v, na*). • PJ nejčastěji označují domy a místní části, které něčím připomínají biblické město (tak jak si ho lidé představovali) nebo lidové betlémy: Domky byly malé, dřevěné, chudobně vypadající (dům *V Betlémě* v Topolanech VY: „nizký domek s doškovou střechou“) nebo se vyznačovaly určitým detailem (dům *Betlem* v Soběšovicích FM: „vchod do obytné části vedl přístřeškem kolem chlévů“), jindy šlo o malebné seskupené budovy [...]. Někde PJ vznikla podle charakteristiky obyvatele domu nebo místní části [...].“

¹⁰ Výjimku tvoří heslová slova tvořená místními jmény, např. BĚLÁ f.

jsou uvedeny obě charakteristiky a v dokladové části jsou pak jména rozčleněna na dvě příslušné skupiny (týká se to i adjektiv posesivních). SPJMS uvádí heslová slova, která se vyskytují pouze jako substantivizovaná adjektiva, ve tvaru rodu, v němž jsou daná jména doložena, a uvádí se u nich rod dané lexikální jednotky (tato lexikální jednotka je tedy chápána jako substantivum; např. DEZMOLSKÁ f.). Jestliže je heslové slovo doloženo jak ve formě adjektiva, tak ve formě substantivizovaného adjektiva, heslové slovo je chápáno jako adjektivum a v dokladové části nejsou jména obsahující formu substantivizovaného adjektiva nijak vydělována. V souvislosti se substantivizovanými adjektivy upozorníme ještě na jeden rozdíl: heslové slovo ELIÁŠOVÁ, které je v SPJMS vyděleno jako samostatné, by podle koncepce SPJČ bylo začleněno do hesla ELIÁŠ, a to do části věnované substantivizovaným posesivním adjektivům. S ohledem na rozdílnou koncepci SPJMS nelze proti vydělení tohoto hesla rozhodně nic namítat.¹¹

Zatímco SPJČ při výkladu vždy odkazuje na zdroje, v nichž jsou zaznamenány výrazy (apelativa i propria), které se staly základem konkrétních pomístních jmen, SPJMS tak obvykle nečiní, a to často ani u řídkých, nářečních apelativních výrazů (např. *blechál, buřit, břitř, bumbálek, buřan, crcat, debřa, delovač, frajský, glum*¹²), ani u značně neobvyklých osobních jmen (srov. osobní jméno ve tvaru feminina *Bulka*). Je nanejvýš pravděpodobné, že některé výrazy nejsou mimo pomístní jména doloženy; bohužel ani na tuto skutečnost výklad neupozorňuje. Skutečnost, že ve výkladech nejsou důsledně uváděny zdroje,¹³ v nichž jsou výrazy vystupující v jednotlivých pomístních jménech doloženy, případně že není doplněn údaj, že daný výraz mimo PJ není doložen, považujeme za problematickou.

Velkým pozitivem SPJMS (i v porovnání se SPJČ) je provedení map dokumentujících výskyt pomístních jmen patřících do hesel s větším počtem dokladů. Zatímco v SPJČ jednotlivé značky na mapách nezobrazují přesnou polohu obce, ale lokalizují dané jméno do příslušného soudního okresu,¹⁴ mapy v SPJMS jednotlivá jména podle zeměpisných souřadnic zakreslují přesně do

¹¹ Za určitý problém však považujeme skutečnost, že jméno *Elijášová* je zařazeno do skupiny I (viz pozn. 8), je tedy charakterizováno jako neutrální z hlediska posesivity. Toto jméno však posesivitu nepochybně vyjadřuje; vychází z posesivního adjektiva, které se přiklonilo ke složenému skloňování (Český jazykový atlas 4 (2002, s. 316) zaznamenává složená posesivní adjektiva ženského rodu typu *bratrová* v nářečích na Moravě sice jen ojediněle, jeho výskyt v pomístních jménech však může být širší a s rozšířením v apelativní sféře jazyka se nemusí shodovat). Dodejme ještě pro úplnost, že variantou pomístního jména *Elijášová* je *Elijášové*; pomístní jméno *Elijášové* je však zahrnuto do hesla ELIÁŠ, a to do skupiny jmen vyjadřujících posesivitu (posesivní adjektiva). Není zřejmé, jaký je rozdíl mezi těmito dvěma komunikačními variantami téhož jména a proč je každá z nich hodnocena jiným způsobem.

¹² Zdroj je uveden v menšině případů, srov. např. hesla BUN, BUŘANĚ, ČERCHLE, FATKOV, FERTÁLY. Důsledně je zdroj zaznamenáván pouze u místních jmen.

¹³ Obecně omezené odkazování na literaturu a prameny je bohužel výrazným rysem ukázkových hesel. V seznamu zkratk citovaných pramenů na konci svazku je uvedeno pouhých 14 položek, v textu hesel je pak citováno několik položek dalších (u některých z nich bohužel chybí bibliografický údaj).

¹⁴ Lokalizace pomístních jmen ve vztahu k sídlům bývalých soudních okresů z roku 1923 nejen na mapách, ale především v heslových odstavcích SPJČ navazuje na tradici založenou v české onomastice dílem A. Profouse (1949–1957). Tato lokalizace je přesnější než úzus zvolený v heslových odstavcích SPJMS, kde jsou jednotlivá pomístní jména lokalizována do „velkých“ okresů, jež byly zřízeny k roku 1960.

bodů, kde se daná obec nachází. Přínosem je i několik druhů mapových podkladů, které umožňují nahlížet na územní rozšíření pomístních jmen z různých hledisek. Velmi účelné je podkreslení části mapového podkladu u některých map šedou barvou: vyznačeny jsou tak regiony, v nichž byla do roku 1945 převaha německého obyvatelstva a v nichž pomístní jména nebyla systematicky shromažďována.

Na závěr se alespoň stručně zmiňme o statích věnovaných jednotlivým aspektům pomístních jmen a anoikonymům ve vybraných lokalitách.

Za neobyčejně přínosnou považujeme rozsáhlou studii Stanislavy Kloferové, která se zaměřila na moravskoslezská pomístní jména utvořená sufixací od osobních jmen. Autorka se zabývá jejich strukturou, frekvencí, územním rozšířením, značná pozornost je věnována i souvislostem mezi onymickými a apelativními areály. Dochází mj. k závěru, že onymický areál se jeví jako součást dialektových areálů vyššího řádu.

Petra Pěrdková se zaměřila na moravskoslezská pomístní jména se základy *čern-* a *běl-/bíl-*. Její analýza potvrzuje závěry výzkumu pomístních jmen tohoto typu z území Čech (viz Štěpán, 2004): adjektivum *černý* má v pomístních jménech výrazně vyšší frekvenci než *bílý*, ve většině jmen jsou obě adjektiva užita ve svém primárním, „barevném“ významu, vyskytují se u nich však i významy přenesené.

Příspěvek Michely Čornejové podává analýzu moravskoslezských pomístních jmen s etymonem *hrad-/hrád-*. Na tomto materiálu autorka ilustruje interdisciplinární charakter onomastiky, konkrétně vztah mezi onomastikou a archeologií. Analyzovaná heslová slova SPJMS autorka klasifikuje do tří skupin: (1) hesla HRADIŠTĚ, HRADISKO (a jejich odvozeniny), (2) hesla HRAD, HRÁDEK (a jeho odvozeniny), HRADEC, HRADOVÝ, (3) hesla HRADČANY/RADČANY, HRADČANSKÝ. Pozornost je věnována struktuře a motivaci jednotlivých jmen, nechybí ani hláskoslovná a morfologická charakteristika analyzovaného materiálu.

Zuzana Hlubínková se zaměřila na moravskoslezská pomístní jména motivovaná výskytem jilmů. Analyzuje jména vycházející nejen z apelativa *jilm*, ale i ze souznačných výrazů *břest* a *vaz*. Jak vyplývá mimo jiné i z připojených mapek, pro Moravu a Slezsko jsou nejtypičtější pomístní jména vycházející z apelativa *břest*, nejméně jsou naopak zastoupena jména utvořená od apelativa *vaz*.

Pomístním jménům z Moravy a Slezska, která byla utvořena od základu *býk-*, se věnuje Hana Konečná. Autorka dochází k závěru, že poměrně početná pomístní jména odrážející chov plemenných býků jsou dosti výrazně formálně vyhraněná. Pozoruhodné je i jejich územní rozšíření (mj. se ukazuje, že tato jména se nejčastěji vyskytují v nížinách, kde jsou kvalitní louky).

Tematicky na předchozí příspěvek navazuje stať Stanislavy Spinkové, která se zaměřila na moravskoslezská pomístní jména vycházející z označení cest, po nichž se vyhánělo zvířectvo na pastvu. Pozornost je věnována lexikálním jednotkám s etymony *-hon-* (především *výhon* a *příhon*¹⁵) a *výpust-*. Autorka podává nejen slovtvornou, ale i hláskoslovnou, morfologickou

¹⁵ V porovnání se situací na území Čech je pozoruhodné zjištění, že výraz *průhon* je v pomístních jménech na Moravě a ve Slezsku zastoupen mnohem méně často než výrazy *příhon* a *výhon*. V databázi pomístních jmen z území Čech má heslové slovo PRŮHON 1905 záznamů, kdežto heslové slovo PŘÍHON jen 224 a VÝHON pouhých 56 záznamů.

a syntaktickou analýzu zkoumaného materiálu. Důležitý je rovněž jazykovězeměpisný pohled; zkoumané jevy jsou demonstrovány na několika typech důkladně propracovaných map.

Z i n a K o m á r k o v á se ve svém článku zabývá jmény studánek na Moravě a ve Slezsku. Analyzuje jejich strukturu, a to syntaktickou i slovtvornou, a motivaci. Nejčastějším pojmenovacím motivem je u názvů studánek jejich poloha, následují vlastnosti a vztah k osobě. Pozoruhodné jsou mimo jiné nářeční ekvivalenty apelativa *studánka* vyskytující se v pomístních jménech.

Dále následují čtyři příspěvky věnované vývoji pomístních jmen v určitých lokalitách nebo regionech. M a r t i n a I r e i n o v á zkoumá na vybraném vzorku respondentů znalost pomístních jmen v Rosicích u Brna v roce 2009 v porovnání se stavem v roce 1965, kdy byl pro tyto obce vypracován soupis pomístních jmen. Obdobný je i článek H a n y K o n e č n é, která v roce 2009 zjišťovala povědomí o pomístních jménech u obyvatel Jemnice a Lhotic (v Jemnici byl soupis pomístních jmen zpracován v roce 1969, ve Lhoticích v roce 1974). Kromě těchto dvou článků zpracovaly obě autorky společně i stať shrnující, konfrontační, která sumarizuje výsledky výzkumů ve všech třech lokalitách. Autorky docházejí k závěru, že největší procento pomístních jmen zaznamenaných soupisy v 60. a 70. letech dnes zná nejstarší generace (cca 75 % jmen), nejméně pak generace nejmladší (cca 25 %). Není nikterak překvapivé, že nejvíce se z povědomí obyvatel vytrácejí pozemková jména (zvláště v Rosicích a v Jemnici, tedy v městských lokalitách).

J a n B a l h a r se zabývá vývojem pomístních jmen v pěti obcích na jižním Opavsku od roku 1945 do současnosti. K prvním výraznějším změnám pomístních jmen došlo podle autora v 50. letech po vzniku JZD a scelení pozemků (zanikala především jména pozemků vycházející z příjmení jejich majitelů). Velmi cenné jsou autorovy postřehy týkající se užívání pomístních jmen v běžné komunikaci po založení zemědělských družstev. S rostoucím podílem mechanizace v zemědělství začíná užívání pomístních jmen klesat, protože přítomnost družstevníků na polích již nebyla tak častá, a snižuje se tedy počet osob, které pomístní jména užívají. Počet pomístních jmen klesá i proto, že kupř. traktoristům stačí znalost jmen velkých celků, celých lánů. Ze 160 jmen zaznamenaných v daných obcích při soupisové akci v roce 1975 je v současnosti mezi zaměstnanci zemědělského družstva užíváno pouze 38 jmen. Pokud byla utvořena nová pomístní jména, jde v naprosté většině o jména předložková typu *Nad Hopou, Za hřištěm*. Výrazně větší stabilitu než jména polí vykazují jména lesů.

Svazek uzavírá zamyšlení nad publikací slovinského lingvisty M. Šekliho, která je věnována propriím v okolí slovinské obce Livek (Šekli, 2008). Tato kniha posloužila L i b u š i Č i ž m á - r o v é jako východisko k úvahám o některých slovanských onomastických termínech.

Celý svazek věnovaný Slovníku pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku je mimořádně přínosný. Cílem několika kritičtějších poznámek týkajících se především slovníkových hesel bylo pouze upozornit na některé jednotlivosti, které mohou být považovány za poněkud sporné. Je samozřejmé, že v každém rozsáhlejší kolektivním díle tohoto typu se podobné drobnosti vyskytnou, u dlouhodobých projektů se pak někdy může koncepce v některých detailech vyvíjet (tak tomu je i v případě SPJČ; srov. zvláště úvodní poznámky ke zpracování hesel v jednotlivých svazcích SPJČ, v nichž jsou popsány určité změny oproti svazkům předcházejícím). Autorskému kolektivu SPJMS přejeme, aby v tvorbě slovníku mohl i nadále pokračovat stejně úspěšně jako dosud.

LITERATURA

- Český jazykový atlas 4 (2002). Praha: Academia.
- GIGER, M. – ŠTĚPÁN, P. (2007): Někteří dosud nepopsaná česká deverbální příjmení typu Vybíral, Odložil. *Čeština doma a ve světě*, 15, s. 90–100.
- HARVALÍK, M. (2000): Ke konkurenčním vztahům v českém anoikonymickém systému (na příkladě dvou anoikonymických strukturních modelů). In: L. Olivová-Nezbedová – R. Šrámek – M. Harvalík (eds.), *Onomastické práce 4*. Sborník rozprav k sedmdesátým narozeninám univ. prof. PhDr. Ivana Lutterera, CSc. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, s. 109–137.
- HOSÁK, L. – ŠRÁMEK, R. (1980): *Místní jména na Moravě a ve Slezsku II*. Praha: Academia.
- OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, L. – MALENÍNSKÁ, J. (2000): *Slovník pomístních jmen v Čechách. Úvodní svazek*. Praha: Academia.
- Onomastické oddělení ÚJČ ČSAV v Praze a Brně (1980): Připravovaný Slovník pomístních jmen v ČR. *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, 21, s. 184–193.
- MATUŠOVÁ, J. a kol. (2005–2009): *Slovník pomístních jmen v Čechách I–V*. Praha: Academia.
- PLESKALOVÁ, J. (1992): *Tvoření pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku*. Jinočany: H&H.
- PROFOUS, A. (1949–1957): *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny I–IV* (IV. díl spolu s J. Svobodou). Praha: ČSAV.
- REJZEK, J. (2001): *Český etymologický slovník*. Voznice: Leda.
- ŠEKLI, M. (2008): *Zemljepisna in osebna lastna imena v kraju Ljubeč in njegovi okolici*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- ŠTĚPÁN, P. (2004): *Označení barev a jejich užití v toponymii Čech*. Praha, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.
- Vodní toky a nádrže* (1984). Praha: Academia.

Pavel Štěpán

Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
Valentinská 1, 116 46 Praha 1
stepan@ujc.cas.cz